Yeni Ermənistan-Azərbaycan dialoqu üçün tematik qruplar

Hesabat

Sülh və təhlükəsizlik üzrə tematik qrup

Leonid Nersisyan
Ermənistan
(Həmsədr)

Murad Muradov
Azərbaycan
(Həmsədr)

This is an informal translation of the report. The authoritative text is the English version agreed by the Armenian and Azerbaijani members of the thematic group, as published on commonspace.eu.

Bu, hesabatın qeyri-rəsmi tərcüməsidir. Etibarlı mətn commonspace.eu saytında dərc olunmuş, tematik qrupun erməni və azərbaycanlı üzvləri tərəfindən razılaşdırılmış ingilis dilindəki versiyasıdır.

Noyabr 2025

LiNKS Europe

EU4Peace 3 çərçivəsində LINKS Europe təşəbbüsü

Avropa İttifaqı tərəfindən dəstəklənir

Sülh və təhlükəsizlik üzrə tematik qrup üçün hesabat

Müəlliflər

Ermənistandan üzvlər

Leonid Nersisyan (Həmsədr)
Armine Margaryan
Sergey Melkonyan
Varduhi Harutyunyan
Eduard Baqdasarov

Azərbaycandan üzvlər

Murad Muradov (Həmsədr)
Eldar Həmzəli
Gülxanım Məmmədova
Hüseyn Sultanlı
Əlihüseyn Quluzadə

Sülh və təhlükəsizlik üzrə tematik qrupun hesabatı

Giriş

Bu hesabat, əsas sülh və təhlükəsizlik məsələləri ilə bağlı mövqeləri və qavrayışları izah etmək, siyasi məsləhətlər vermək, Azərbaycan və Ermənistanı sabit və hərtərəfli sülhə yaxınlaşdıra biləcək addımlar təklif etmək məqsədi daşıyan Azərbaycan və Ermənistan ekspertlərinin birgə səylərinin nəticəsidir.

Ermənistan və Azərbaycan münasibətlərin normallaşdırılmasında irəliləyiş əldə ediblər. ABŞ-ın vasitəçiliyi ilə iki tərəf 8 avqustda Vaşinqtonda sülh müqaviləsini paraflayıb və birgə bəyannamə (Bəyannamə) imzalayıblar. Müqavilənin mətni 2025-ci ilin mart ayında yekunlaşdırılıb. Lakin vurğulamaq vacibdir ki, müqavilə rəsmi olaraq imzalanmamış, paraflanmışdır. Bəyannamənin imzalanması təkcə ABŞ-ın Ermənistan-Azərbaycan münasibətlərinin normallaşdırılmasındakı aparıcı rolunu vurğulamaqla yanaşı, həm də Tramp Beynəlxalq Sülh və Rifah Marşrutunun (TRIPP) yaradılması ilə bağlı razılaşmaları rəsmiləşdirib. Bu kommunikasiya əlaqəsi İrəvan və Bakı arasında əsas mübahisəli məqamlardan biri olub.

Bu hesabatın məqsədi sülh müqaviləsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı əsas maneələr, risklər və imkanlar barədə Ermənistan və Azərbaycanın yanaşmalarını müəyyən etməkdir. Layihənin ikitərəfli xarakteri nəzərə alınmaqla, hər iki tərəf yalnız öz mövqelərini təqdim etməklə kifayətlənməyəcək, həm də bir-birinin fikirlərini şərh edəcək.

Ermənistan və Azərbaycanın yanaşmaları

Hər iki tərəf Vaşinqton görüşünün ehtiyatlı nikbinlik gətirdiyi fikri ilə razıdır: Azərbaycan və Ermənistan bir-birinin ərazi bütövlüyünü tanıyıb və münaqişənin bitdiyini elan ediblər. İlk dəfə olaraq, Bakı və Yerevan davamlı sülhü status-kvodan daha faydalı hesab edirlər.

Sülh müqaviləsinin imzalanmasına əsas maneə, Azərbaycanın yanaşamasında Ermənistan Konstitusiyası, Ermənistanın yanaşmasında isə Azərbaycanın tələbidir.

Ermənistanın baxış bucağından bu tələb üç səbəbdən haqlı deyil. Birincisi, Ermənistan hökuməti sülh müqaviləsinə konstruktiv yanaşma nümayiş etdirib və bu, vaxtaşırı ölkə daxilində çox yumşaq kimi tənqid olunub. Bundan əlavə, konstitusiya dəyişiklikləri milli referendum tələb etdiyindən, Bakının son 30 ildə mövcud olmayan yeni şərti mənfi səsvermənin sülh prosesini dondura biləcəyi riskini daşıyır. İkincisi, konstitusiya dəyişikliklərinin tələb edilməsi daxili işlərə müdaxiləni qadağan edən paraflanmış müqavilənin V maddəsinə ziddir. Təsdiq edildikdən sonra müqavilənin özü daxili qanunvericiliyi əvəz edəcək və bu cür iddiaları etibarsız edəcək. Bundan əlavə, həm paraflanmış sülh müqaviləsi, həm də Konstitusiya Məhkəməsinin hökmü həmin bəndi ləğv etdiyindən, Bakının bununla bağlı narahatlığı əhəmiyyətsizdir.

Azərbaycanın nöqteyi-nəzərindən, Ermənistanın hazırkı Konstitusiyasında Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları var, çünki onun preambulasında 1990-cı il İstiqlal Bəyannaməsinə istinad da var. Bu, Azərbaycan xalqının gözündə sülh müqaviləsinin legitimliyinə daim şübhə yaratmaqla qarşılıqlı davamlı sülh perspektivlərini sarsıdır.

İkinci çətinlik tarix və kimliyin ziddiyyətli təfsirindədir ki, bu da qarşılıqlı etimadı kövrək edir.

Ermənistanın nöqteyi-nəzərindən inamsızlıq iki əsas problemdən qaynaqlanır. Birincisi, "Qərbi Azərbaycan" layihəsinin dövlət səviyyəsində təşviqi geosiyasi genişlənmə alətidir və hətta Ermənistan cəmiyyəti tərəfindən ərazi iddiası kimi qavranılır. İkincisi, Bakının müharibə nəticəsində saxlanılan erməniləri azad etməkdən imtina etməsi Ermənistan xalqı arasında inamsızlığı daha da artırır. Üçüncü problem Ermənistanın hərbi xərclərini azaltması və hərbi xidmət müddətlərini qısaltması ilə müqayisədə Azərbaycanın davam edən hərbiləşdirilməsidir. Cəmiyyətin bir hissəsində gələcəkdə əlverişli vaxt və şərait olarsa, Azərbaycanın hərbi əməliyyatlara başlaya biləcəyi ilə bağlı narahatlıqlar var. Bu səbəblərə görə, Ermənistan Bakıdan gələcək üçün əsl təhlükəsizlik zəmanətlərini və sülh niyyətlərini nümayiş etdirəcək konkret addımlar gözləyir.

Azərbaycan tərəfi bu və digər məsələlərə görə etimadın kövrək qalması ilə razılaşır, lakin fərqli bir perspektivə malikdir. Bakının fikrincə, "Qərbi Azərbaycan" anlayışı ekspansionist ambisiyalardan daha çox məcburi köçkün olan azərbaycanlıların tarixi hüquqlarını əks etdirir. Hazırda mühakimə olunan keçmiş "Dağlıq Qarabağ Respublikası"ndan olan 23 nəfər müharibə əsiri kimi deyil, münaqişə zamanı törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət daşıyanlar kimi qəbul edilir. Azərbaycanın artan müdafiə xərcləri, xüsusən də sərt qonşuluğu və artan geosiyasi qeyri-sabitliyi nəzərə alınmaqla, milli təhlükəsizliyi və çəkindirməni təmin etmək üçün legitim tədbir kimi qəbul edilir; üstəlik, Bakı yaxın illərdə hərbi büdcəsini bir qədər azaltmağı planlaşdırır. Azərbaycanın baxış bucağından əsl sülh revanşizmə qarşı möhkəm zəmanətlər və Ermənistanda sabit, sülhpərvər konsensusun möhkəmləndirilməsini tələb edir.

Hər iki tərəf sülh müqaviləsinin paraflanmasının eskalasiya riskini əhəmiyyətli dərəcədə azaltdığı ilə razılaşır. Son beş ildə iki ölkə dondurulmuş münaqişə əvəzinə bir sıra aktiv fazalar yaşayıb. İndi isə bu perspektiv, ən azı qısa müddətdə təxirə salınıb. Bu prosses təbii olaraq Ermənistan iqtisadiyyatının investisiya cəlbediciliyini artırır və qarşıdakı illərdə daha böyük sabitlik təmin edir. Bundan əlavə, sülh prosesindəki irəliləyiş Ermənistan-Türkiyə münasibətlərinin normallaşmasının irəliləməsinə yol açır. Tam normallaşma Yerevan və Bakı arasında yekun sülh müqaviləsi imzalanana qədər mürəkkəb olaraq qalsa da, kommunikasiyaların tədricən açılması üçün perspektivlər var. Hər iki tərəfin nöqteyi-nəzərindən, sülh müqaviləsinin imzalanması və tam tətbiqi ədalətli və davamlı sülhə töhfə verəcək, çünki müqavilə zorakılığa son qoymaqla məhdudlaşmır və ikitərəfli münasibətlərin qurulmasını (V maddə), sərhəd boyunca etimadın qurulmasını (VII maddə), dözümsüzlük və ekstremizmə qarşı mübarizəni (VIII maddə) və potensial sektoral əməkdaşlığı (X maddə) əhatə edir. Bu, sabitlik, iqtisadi artım və əlaqə üçün bir fürsət pəncərəsi açır. Lakin əsl sınaq müqavilənin icradsına, öhdəliklərin davamlı etimada çevrilməsindədir. Eyni zamanda,

struktural çətinliklər də qalmaqdadır. Bunlara dərin kök salmış nifrət ritorikası, qarşılıqlı etimadın və gələcək əməkdaşlıq üçün hüquqi və siyasi vasitələrin olmaması daxildir. Bu məsələlər həll edilmədikdə sülh prosesini kövrək və ya səthi qala bilər.

TRIPP-ə gəldikdə, bu layihə həm imkanlar, həm də risklər daşıyır. İki əsas riskə diqqət çəkək : birincisi, layihənin həyata keçirilməsini gecikdirən bir çox hüquqi, texniki və maliyyə məsələləri hələ də həll olunmalıdır. İkincisi, İran və Rusiya bu marşrut boyunca Ermənistan ərazisində potensial Amerika mövcudluğundan ehtiyat edirlər. Onların narahatlıqları layihədən faydalanan digər tərəflərə deyil, məhz Yerevana təzyiq kimi istifadə edilən narazılıqlara yol açır.

Regional və beynəlxalq miqyas

Sülh müqaviləsi və TRIPP Cənubi Qafqazı transformasiya etdiyindən qonşu dövlətlərin maraqlarına təsir göstərməsi də qaçılmazdır. Regional güclər olan İran, Rusiya və Türkiyə üçün bu müqavilələrin necə həyata keçiriləcəyinə təsir edə biləcək həm müsbət, həm də mənfi amillər mövcuddur.

Rusiyanın normallaşma prosesinə dair mövqeyi ikili xarakter daşıyır. Bir tərəfdən, Moskva Ukraynadakı müharibənin gərginliyini nəzərə alaraq, onun birbaşa iştirakını tələb etməyən regional sabitliyi alqışlayır. Bu baxımdan, TRIPP kimi təşəbbüslər Gürcüstan marşrutu bağlı qaldığı üçün Ermənistana dəmir yolu çıxışı verməklə Rusiyanın maraqlarına xidmət edə bilər. Digər tərəfdən, Vaşinqton sammiti Rusiyanın inhisarını və Cənubi Qafqazdakı dominant rolunu sarsıtdı. Ermənistan, Azərbaycan və Türkiyə arasında davam edən normallaşma Rusiyanın Ermənistandakı təsirini və hərbi mövcudluğunu daha da azaltmaq təhlükəsi yaradır. Bundan əlavə, mövcud razılaşmalar Rusiyanın nəqliyyat rabitəsi üzərində nəzarətinin Rusiya FTX-nin Sərhəd Mühafizəsi orqanları tərəfindən həyata keçiriləcəyini nəzərdə tutan 2020-ci ilin noyabr ayında qəbul edilmiş üçtərəfli bəyanata ziddir. Moskvanın hələ də həyata keçirilməsinə mane olmaq üçün istifadə edilə biləcək iqtisadi təsirləri olsa da, Qərblə davam edən gərginlik və Ukraynadakı potensial geriləmələr onun regional məsələlərə hakim olmaq qabiliyyətini tədricən azaldır.

İranın mövqeyi həm strateji, həm də praqmatik narahatlıqları əks etdirir. Sərhədləri yaxınlığında qeyri-sabitlikdən ehtiyatlansa da, Tehranın əsas narahatlığı ABŞ-ın TRIPP-də iştirakı və onun Ermənistanla sərhəd ticarətinə potensial təsiri ilə bağlıdır. Yerevan ticarət axınlarının davamlılığı ilə bağlı Tehranı sakitləşdirməyə müvəffəq olub, lakin İranın qəbuledilməz hesab etdiyi Amerika şirkətlərinin və ya nümayəndələrinin iştirakı ilə bağlı deyil. Bakının təminatlarına baxmayaraq, Tehran TRIPP-in Azərbaycanı Naxçıvanla birləşdirən "Araz Dəhlizi"nin strateji və iqtisadi əhəmiyyətini azalda biləcəyindən ehtiyat edir. Bu məsələlər TRIPP-in yekun formatına və daxili kommunikasiyaya təsir göstərə bilər. Bundan əlavə, İran Azərbaycanın İsraillə sıx əməkdaşlığından narahatdır ki, bu da onun regional mühasirəyə düşdüyü təxminini gücləndirir və geosiyasi etimadsizlığı artırır.

Türkiyə Cənubi Qafqazda dəyişən balansdan ən çox faydalanan regional oyunçudur. Bütün əsas razılaşmaların formalaşmasında birbaşa və ya dolayı yolla iştirak edən Ankara danışıqlar prosesinə həm təsir göstərib, həm də yaxından izləyib. Sülh müqaviləsinin imzalanması Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin normallaşdırılmasına mane olan maneələri aradan qaldıracaq və sərhədin yenidən açılmasına imkan yaradacaq. Bu, TRIPP-in tətbiqi ilə birlikdə Türkiyənin Avropa və Orta Asiyanı birləşdirən əsas nəqliyyat mərkəzi kimi rolunu möhkəmləndirəcək və regional bazarlara çıxışını genişləndirəcək. Buna görə də, Ankara bunu strateji fürsət kimi görür, lakin Ermənistanla tam normallaşmanı Yerevan-Bakı münasibətlərinin irəliləməsi ilə əlaqələndirməyə davam edir.

Avropa İttifaqı da sülh müqaviləsindən və regional kommunikasiyaların yenidən açılmasından faydalana bilər. Türkiyə-Ermənistan-Azərbaycan marşrutunun açılması Orta Dəhlizin potensialını daha da artıracaq və Aİ-yə Mərkəzi Asiyaya alternativ bir qapı verəcək. Lakin bunu reallaşdırmaq üçün Aİ və onun maliyyə qurumları TRIPP-in, eləcə də digər Türkiyə-Ermənistan və Ermənistan-Azərbaycan əlaqələrinin həyata keçirilməsində iştirak etməlidirlər. Eyni zamanda, Brüssel və Vaşinqton yalnız prosesi yaxından izləməklə deyil, həm də ona birbaşa töhfə verməklə müqavilələrin təşviqində fəal iştirak etməlidirlər. Belə bir iştirak olmadan, yuxarıda qeyd olunan beynəlxalq risklər illərlə müqavilələrin icrasını ləngidə və ya hətta müqavilələrin ümumiyyətlə həyata keçirilməməsinə gətirib çıxara bilər.

Azərbaycan tərəfi bəzi qeyri-ənənəvi xarici riskləri də diqqətdə saxlayır və erməni diasporunu normallaşmaya potensial maneə kimi qəbul edir.

Tövsiyələr

1. Siyasi miqyas

Bakı və Yerevan bəzi xarici təzyiqlərə tab gətirsələr də, mövcud dəyişkən beynəlxalq mühit ən azı Cənubi Qafqaz daxilində, ideal olaraq isə regionu Orta Asiya və ya Yaxın Şərqlə əlaqələndirəcək daha sıx regional koordinasiya tələb edir. Belə inteqrasiya Ermənistanın Azərbaycanla güc bərabərsizliyi ilə bağlı narahatlıqlarını azalda, eləcə də ekstremist və haqsızlığa dayanan ideologiyaları alovlandıra biləcək təcridçiliyin qarşısını ala bilər.

Üç ölkə bu prosesə birgə üzv olduqları təşkilatlar daxilində qeyri-rəsmi işçi qrupları yaratmaqla başlaya bilər (məsələn, Şanxay Əməkdaşlıq Sazişi, Avropa Şurası). 2025-ci ilin aprel ayında Tbilisidə Xarici İşlər Nazirlərinin müavinləri səviyyəsində keçirilmiş görüş daimi formatlar üçün bir plan rolunu oynaya bilər. Beynəlxalq platformalarda qarşılıqlı dəstək genişləndirilə bilər : buna Bakının Ermənistan-Pakistan münasibətlərinin qurulmasında və Yerevanın Fransa-Azərbaycan yaxınlaşmasındakı rolunu misal gətirmək olar. Qurumlararası, habelə Müdafiə nazirlikləri arasında kommunikasiya xətləri şəffaflığın və etimadın qurulmasına kömək edə bilər.

Referendumla bağlı riskləri azaltmaq üçün aşağıdakı seçimləri etmək məqbuldur:

a) öhdəlikləri təsdiqləmək üçün referendumdan əvvəl müqaviləni imzalamaq.

b) Müqavilənin imzalanmasından sonra diplomatik münasibətlərin qurulması üçün birgə səyləri maksimum dərəcədə artırmaq.

c) Səsvermənin uğursuz olması halında sülh prosesinə mümkün mənfi təsirləri minimuma endirmək üçün zəruri addımları əvvəlcədən dəqiqləşdirmək.

d) Hüquqi qeyri-müəyyənliklərin və mübahisələrin qarşısını almaq üçün Birgə Bəyannamə üçün aydın bir icra çərçivəsi yaratmaq da lazımdır.

Müqavilənin VII maddəsində Aİ Monitorinq Missiyasının (EUMA) mövcudluğu məsələsi müzakirə olunur. Onun rolu Ermənistan və Aİ arasında yenidən nəzərdən keçirilməlidir.

Ölkələr arasında qarşılıqlı səyahətlərin olmaması viza məsələlərini indiyə qədər əhəmiyyətsiz hala gətirib. Lakin ölkələrarası səfərlər başlasa, mövcud təhlükəsizlik prosedurları işləməyəcək. İlk illərdə daha səmərəli sərhəd nəzarəti mexanizmi tələb olunur.

2. Kommunikasiya

TRIPP-in tətbiqi vaxt aparan bir proses olduğuna görə, hər iki tərəf regional və regionlararası konnektivliyi inkişaf etdirmək üçün mövcud kommunikasiya xətlərini aça bilər.

3. Sülh təhsili və mədəni mübadilə

Onilliklər ərzində təhsil düşmənçilik ritorikasını möhkəmləndirmişdir. Dərsliklərdə qarşı tərəf düşmən kimi təsvir edilmiş və nəsillər qarşılıqlı təmas olmadan böyümüşdür. Sülh təhsili nifrət ritorikasının aradan qaldırılmasını, balanslaşdırılmış yanaşmanın təqdim edilməsini və hətta birgə tarixçilər platformasının yaradılmasını əhatə etməlidir. Onlayn mühazirələr, mübadilə proqramları, yay düşərgələri və qardaşmış məktəblər qarşılıqlı anlaşmanı təşviq edə bilər. Müqavilə layihəsinin X maddəsi mədəni və humanitar əməkdaşlığı açıq şəkildə təşviq edir və bu cür təşəbbüslər üçün əsas yaradır.

4. İcma səviyyəsində etimadın qurulması

Sərhədlər açıldıqdan və münasibətlər normallaşdıqdan sonra insanlar arasında birbaşa ünsiyyət başlıca məsələ olacaq: artist mübadilələri, idman tədbirləri, şəhər tərəfdaşlığı, ölkələrarası biznes və mədəni irsinin qarşılıqlı şəkildə qorunması. Əcdadların qəbiristanlıqlarına və ya tarixi yerlərə qarşılıqlı ziyarətlər kimi simvolik jestlər qarşı tərəfi humanistləşdirməyə kömək edə bilər. Sərhəd bazarları və ya ətraf mühit əməkdaşlığı kimi ortaq layihələr sülhü brbaşa maddi faydalara çevirə bilər.

5. Media transformasiyası

Media regionda adətən millətçi çıxışları gücləndirib. Məsuliyyətli jurnalistika faktlara əsaslanan reportajlar, insan hekayələri və nifrət ritorikasının rəddi yolu ilə barışığı dəstəkləməlidir. Şimali İrlandiya və Kolumbiya təcrübələri göstərir ki, milli mətbuat münaqişədən sonrakı transformasiyada mühüm rol oynaya bilər.

Yeni Ermənistan-Azərbaycan dialoqu üçün tematik qruplar

Hesabat

Regional konnektivlik üzrə tematik qrup

Narek Minasyan
Ermənistan
(Sədr)

Nigar Qurbanlı
Azərbaycan
(Sədr müavini)

This is an informal translation of the report. The authoritative text is the English version agreed by the Armenian and Azerbaijani members of the thematic group, as published on commonspace.eu.

Bu, hesabatın qeyri-rəsmi tərcüməsidir. Etibarlı mətn commonspace.eu saytında dərc olunmuş, tematik qrupun erməni və azərbaycanlı üzvləri tərəfindən razılaşdırılmış ingilis dilindəki versiyasıdır.

Noyabr 2025

LiNKS Europe

EU4Peace 3 çərçivəsində LINKS Europe təşəbbüsü

Avropa İttifaqı tərəfindən dəstəklənir

Regional konnektivlik üzrə tematik qrupun hesabatı

Müəlliflər

Ermənistandan üzvlər

Narek Minasyan (Sədr)
Samvel Meliksetyan
Robert Ghevondyan
Diana Qasparyan
Suren Tadevosyan
Vahram Hovhannisyan
Hayrik Sukiasyan

Azərbaycandan üzvlər

Nigar Qurbanlı (Sədr müavini)
Səbinə Tağıyeva
Elmir Abbasov
Emil Əliyev
Samirə Həsənzadə

2040-cı ilə doğru region üçün regional konnektivlik vizyonu

Xülasə

Regional konnektivlik Cənubi Qafqazda uzunmüddətli sabitlik, iqtisadi artım və daha geniş Avrasiya şəbəkələrinə inteqrasiya üçün əhəmiyyətli perspektivlər təqdim edir. Əsas geosiyasi kəsişmələrdə yerləşən Ermənistan və Azərbaycan Avropa ilə Asiyanı birləşdirən həyati əhəmiyyətli tranzit marşrutlarına çevrilmək potensialına malikdir. Lakin onilliklər boyu davam edən münaqişələr və məhdud əməkdaşlıq bu potensiala mane olub, infrastrukturun parçalanmasına və regional ticarətin inkişaf etməməsinə səbəb olub.

8 avqust 2025-ci il tarixli bəyannamə və sülh müqaviləsinin paraflanması normallaşma istiqamətində əhəmiyyətli bir addımdır. Bu hadisə kommunikasiya yollarının yenidən açılması, infrastrukturun təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq investisiyaların cəlb edilməsi üçün zəmin yaradır. Nəqliyyat, enerji və rəqəmsal şəbəkələr vasitəsilə gücləndirilmiş konnektivlik regional rəqabət qabiliyyətini artıra, ticarəti şaxələndirə və sərhəd icmaları arasında inklüziv iqtisadi fayda yarada bilər.

Təqdim edilən SWOT təhlili həm çətinlikləri, həm də imkanları müəyyən edir: ləng implementasiya və xarici siyasi təzyiqlər məhdudiyyətlər olaraq qalır, lakin regionun strateji yeri, inkişaf edən infrastruktur planları və xarici tərəfdaşların artan marağı irəliləyiş üçün güclü zəmin yaradır.

Üç ssenari - nikbin, məhdud və bədbin - siyasi əməkdaşlığın dərinliyindən və geosiyasi aktyorların təsirindən asılı olaraq hansı növ konnektivlik hasil olacağını göstərir.

"Vision 2040" bir çərçivə olaraq modernləşdirilmiş marşrutlar, harmonizasiya olunmuş qaydalar və insanlar arasında genişləndirilmiş mübadilə kimi məqsədlərə malik ümumi rifahın hərəkətverici qüvvəsi kimi konnektivliyi əsas tutur. Mərhələli yol xəritəsi (2025–2040) etimadın qurulmasından və birgə infrastruktur layihələrindən regional institusional koordinasiyaya qədər addımları müəyyən edir.

Cənubi Qafqazda konnektivliyin gücləndirilməsi regionu daha sabit, iqtisadi cəhətdən dayanıqlı və əməkdaşlıq məkanına çevirmək potensialına malikdir və bu, həm yerli əhaliyə, həm də daha geniş regional şəbəkələrə fayda gətirir.

Mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsi

Cənubi Qafqazda regional konnektivlik həm imkanlarla doludur, həm də çoxsaylı məhdudiyyətlərə rast gəlir. Ermənistan və Azərbaycan Avropa ilə Asiya arasında strateji yol ayrıcında yerləşir, lakin illərlə davam edən müharibə və etimadsızlıq siyasəti əsas nəqliyyat və ticarət əlaqələrini inkişaf etməmiş və ya kəsilmiş vəziyyətdə qoyub. İnfrastruktur boşluqları, pozulmuş idarəetmə və köhnəlmiş sərhəd prosedurları regionun qlobal bazarlara inteqrasiyasını məhdudlaşdırmağa davam edir.

8 avqust 2025-ci il, sülh müqaviləsinin elan edilməsi və paraflanması da daxil olmaqla, son diplomatik irəliləyişlər bağlantı üzrə praktik dialoq üçün zəmin yaratdı. Bu yeniliklər münaqişədən bəri normallaşma istiqamətində ən əhəmiyyətli irəliləyişi təmsil edir və hər iki

tərəf kommunikasiya kanallarının açılması ilə bağlı məsələlərdə iştirak etməyə hazır olduqlarını göstərirlər. Normallaşma, davam etdirilərsə və konkret icra tədbirlərinə çevrilərsə, nəqliyyat və ticarət hərəkətinə maneələri azaldacaq və nəqliyyat, enerji və rəqəmsal infrastruktura xarici investisiyaları cəlb edəcək. Avropa İttifaqı, Dünya Bankı, Asiya İnkişaf Bankı və regional iqtisadi təşkilatlar sabit sülh müqavilələsindən irəli gələn bağlantı layihələrini dəstəkləməyə hazır olduqlarını bildiriblər.

Ermənistan hazırda Gürcüstan və İran vasitəsilə Şimal-Cənub bağlantısına çox güvəndiyi halda, Azərbaycan Transxəzər "Orta Dəhlizdə" iştirakını daha da genişləndirib. Rəqəmsal bağlantılar və enerji əməkdaşlığı hələ də inkişaf edir, lakin ölkələr rəqabət qabiliyyətini və regional inteqrasiyanı artıra biləcək proaktiv təşəbbüslərin dəyərini getdikcə daha çox anlayırlar. Bu şərtlər altında konnektivliyin gücləndirilməsi ehtiyatlı etimad quruculuğu, qarşılıqlı etimad və davamlı beynəlxalq əməkdaşlıq tələb edir ki, onların faydaları davamlı və inklüziv olsun.

SWOT təhlili

Regional konnektivliklə bağlı real və gələcəyə yönəlmiş bir vizyon hazırlamaq üçün Ermənistan və Azərbaycanın mövcud mövqelərini güclü və zəif tərəfləri, imkanları və təhdidləri baxımından qiymətləndirmək vacibdir.

Bu təhlil iki ölkənin daxili üstünlüklərini və zəif cəhətlərini, eləcə də 2040-cı ilə qədər əlaqələndirilmiş Cənubi Qafqazın formalaşması yolunda onların rolunu dəstəkləyə və ya onlara mane ola biləcək xarici dinamikaları vurğulayır.

Regional konnektivlik kontekstində Ermənistan üçün SWOT təhlili

Üstünlüklər

- Avropa, Yaxın Şərq və Asiyanın kəsişməsində strateji coğrafi yerləşmə.
- Rəqəmsal əlaqəni dəstəkləyə bilən, xüsusən də İT və mühəndislik sahəsində bacarıqlı insan kapitalı.
- Bazarlara və investisiyalara çıxış təklif edən qlobal əhatə dairəsinə malik diaspor şəbəkələri.
- Demokratik idarəetmə, xüsusilə regional inteqrasiya vasitəsilə yeni əlaqələr üçün liberal imkanlar yaradan açıq bazarları və rəqabətli biznes qaydalarını təşviq edir.
- Aİ, Avrasiya Birliyi və digər regional formatlarla aktiv əməkdaşlıq, çoxvektorlu əməkdaşlığa imkan verir.

Zəif tərəflər

- Dənizə birbaşa çıxışın olmaması.
- Bir neçə tranzit marşrutundan (Gürcüstan və İran vasitəsilə) güclü asılılıq iqtisadiyyatları həssas edir.
- İnkişaf etməmiş nəqliyyat infrastrukturu, xüsusən də dəmir yolu və logistika mərkəzləri.
- Konnektivlik layihələrini poza biləcək həssas siyasi və təhlükəsizlik vəziyyəti.

- Proqramların həyata keçirilməsinə təsir edən bürokratik proseslər və məhdud təşkilati imkanlar.
- Tək bir əsas təchizatçıdan güclü enerji asılılığı, diversifikasiyanı məhdudlaşdırır və xarici təzyiqə qarşı həssaslığı artırır.

İmkanlar

- 8 avqust bəyannaməsi və Azərbaycanla davam edən sülh prosesi nəqliyyat şəbəkələrini aça bilər.
- Beynəlxalq Sülh və Rifah üçün Tramp Marşrutu (TRIPP) xarici investisiyaları cəlb edə və Ermənistanın regional ticarətdəki rolunu artıra bilər.
- Aİ-nin Global Gateway proqramı və digər beynəlxalq təşəbbüslər maliyyə və texniki dəstək təmin edə bilər.
- Cənubi Qafqazı qlobal şəbəkələrlə birləşdirən rəqəmsal mərkəzə çevrilmək potensialı.
- Yaşıl və bərpa olunan enerji layihələri regional enerji bağlantılarını gücləndirə bilər.

Təhdidlər

- Yenilənmiş gərginliklər fonunda Azərbaycanla Ermənistan arasındakı kövrək normallaşma dayana və ya geri çevrilə bilər.
- Regional rəqabətlər (Rusiya-Qərb, Türkiyə-İran) Ermənistanın manevr etmək imkanlarını məhdudlaşdıra bilər.
- Xarici aktyorlardan iqtisadi asılılıq strateji muxtariyyəti azalda bilər.
- Daxili siyasi qütbləşmə uzunmüddətli siyasətin davamlılığına mane ola bilər.
- Rusiyanın Ermənistanın siyasi və iqtisadi sektorlarına təsir göstərməsinə imkan verən hibrid alətləri potensial olaraq pozuntulara səbəb ola bilər.

Regional konnektivlik kontekstində Azərbaycan üçün SWOT təhlili

Üstünlüklər

- Xəzər regionunu Avropa və Asiya ilə birləşdirən əsas enerji və nəqliyyat dəhlizi olan geosiyasi mövqe.
- Zəngin enerji ehtiyatları, xüsusən də neft və təbii qaz, iqtisadi təsir imkanları və potensial infrastruktur maliyyələşdirməsini mümkün edir.
- Müasir limanlar, avtomobil yolları və dəmir yolu şəbəkələri daxil olmaqla möhkəm nəqliyyat infrastrukturu regional ticarəti asanlaşdırır.
- Dövlət tərəfindən idarə olunan təşəbbüslər və investisiyalar tərəfindən dəstəklənən regional əlaqə layihələrini inkişaf etdirmək üçün güclü milli qətiyyət.
- İnfrastrukturun inkişafını dəstəkləyən Çin, Türkiyə və Aİ də daxil olmaqla regional və qlobal oyunçularla strateji tərəfdaşlıq.
- TAP (Trans-Anadolu Boru Kəməri) və TRACECA dəhlizi kimi regional əməkdaşlıq çərçivələrində aktiv iştirak.

Zəif tərəflər

- Enerji ixracından iqtisadi asılılıq ölkə iqtisadiyyatını qlobal əmtəə qiymətlərinin dəyişkənliyinə qarşı həssas edir.
- Kənd və sərhəd bölgələrində infrastruktur fərqləri daha geniş regional konnektivliyə mane ola bilər.

İmkanlar

- Ermənistanla sülh müqavilələri vasitəsilə münasibətlərin normallaşdırılması yeni nəqliyyat və ticarət yolları aça bilər.
- Çinin "Bir Kəmər, Bir Yol" təşəbbüsü (BRI) çərçivəsində infrastruktur layihələri və regional tranzit planları konnektivliyi gücləndirə bilər.
- Yeni enerji boru kəmərlərinin və birləşdirici xətlərin inkişafı ixrac marşrutlarını şaxələndirə və regional enerji təhlükəsizliyini gücləndirə bilər.
- Xəzər, Yaxın Şərq və Avropa bazarlarına yaxınlığından istifadə edərək regional logistika mərkəzi kimi mövqe tutmaq potensialı.
- Regional əməkdaşlığın artması birbaşa xarici investisiyaları cəlb edə və iqtisadi şaxələnməni stimullaşdıra bilər.

Təhdidlər

- Qlobal enerji bazarlarındakı dəyişkənlik iqtisadi sabitliyə və infrastruktur layihələrinə investisiya qoyuluşuna təsir göstərə bilər.
- Qonşu ölkələr və ya böyük dövlətlərlə diplomatik çətinliklər regional əməkdaşlığa mane ola bilər.

Ssenarilər

Cənubi Qafqazda regional konnektivliyin gələcəyi Ermənistan və Azərbaycan arasındakı siyasi, iqtisadi və sosial dinamika, eləcə də daha geniş regional inkişafla sıx bağlıdır. Strateji planlaşdırmaya çərçivəsində üç mümkün ssenari müəyyən edilmişdir: Nikbin, Məhdud və Bədbin. Bu ssenarilər proqnozlar deyil, siyasətçilərə, ekspertlərə və maraqlı tərəflərə çətinlikləri və imkanlari görməyə, eləcə də 2040-cı il Vizyonunun məqsədlərinə çata biləcək adaptiv strategiyalar qurmağa kömək etmək üçün bir yoldur.

1. Nikbin ssenari – Dərin inteqrasiya

Bu ssenaridə Ermənistan və Azərbaycan arasında tam normallaşma 8 avqust 2025-ci il tarixli bəyannamədən və sülh müqaviləsinin paraflanmasından sonra əldə edilir. Siyasi etimad güclənir və bu da yollar, dəmir yolları, boru kəmərləri və rəqəmsal şəbəkələr daxil olmaqla ölkələrarası infrastruktur layihələrinin sürətli şəkildə həyata keçirilməsinə imkan verir. Ticarətin asanlaşdırılması və sadələşdirilmiş gömrük prosedurları mal və xidmətlərin axınını artırır, yeni investisiya layihələri isə həm regional, həm də beynəlxalq maliyyələşdirməni cəlb edir.

Akademik, mədəni və peşəkar mobillik proqramları da daxil olmaqla insanlar arasında mübadilə genişlənir, sosial ahəngi və qarşılıqlı anlaşmanı gücləndirir. Ermənistan və

Azərbaycan daha geniş Avrasiya şəbəkəsində mərkəzi qovşaqlar kimi ortaya çıxır və Avropa və Asiyanı birdən çox marşrut vasitəsilə birləşdirir.

Bu ssenaridə Cənubi Qafqaz regional sabitliyi və əməkdaşlığı gücləndirərkən yüksək səviyyəli iqtisadi inteqrasiya, şaxələndirilmiş tranzit marşrutları və davamlı inkişafa nail olur.

2. Məhdud ssenari – Qismən irəliləyiş

Burada normallaşma ehtiyatla irəliləyir. Bəzi infrastruktur və konnektivlik layihələri irəliləyir, digərləri isə daxili siyasi həssaslıqlar, hüquqi müstəvidə çətinliklər və ya qeyri-bərabər icra imkanları səbəbindən gecikir. Nəqliyyat şəbəkələrində, enerji mübadiləsində və rəqəmsal infrastrukturda məhdud, lakin mənalı irəliləyişlər, əsasən suverenliyə qarşı çıxmayan və ya ictimai mübahisələrə səbəb olmayan aşağı riskli təşəbbüslər vasitəsilə baş verir. Ticarət və investisiyalar orta dərəcədə artır, lakin ölkələrarası əməkdaşlıq selektiv olaraq qalır. Etimad quruculuğu tədbirləri davam edir və çoxtərəfli dəstək tədricən irəliləyişin təmin edilməsində əsas rol oynayır.

Bu ssenaridə konnektivlik mərhələli şəkildə yaxşılaşır və regionun inteqrasiya potensialını tam şəkildə əks etdirmədən iqtisadi faydalar gətirir. Qismən irəliləyiş adaptativ planlaşdırma və davamlı dialoq tələb edir ki, bu da layihələrin qeyri-müəyyənlik mühitində belə mümkün olmasını təmin edir.

3. Bədbin ssenari – Durğunluq və ya geri dönmə

Bu ssenaridə razılaşmaların təsdiqlənməsi ətrafında yeni gərginlik və ya gecikmələr irəliləyişi əhəmiyyətli dərəcədə dayandırır və ya əksinə çevirir. Siyasi fikir ayrılıqları, daxili müxalifət və ya xarici təzyiqlər əsas layihələrin başlanmasına və ya tamamlanmasına mane olur. Planlaşdırılan nəqliyyat, enerji və rəqəmsal infrastruktur layihələri təxirə salınır, azaldılır və ya ləğv edilir ki, bu da iqtisadi artımı və regional inteqrasiyanı məhdudlaşdırır.

İnsanlar arasında qarşılıqlı əlaqə imkanları minimaldır və inamsızlıq əməkdaşlığı məhdudlaşdırmağa davam edir. Bu ssenaridə konnektivlik parçalanmış olaraq qalır və Cənubi Qafqazın regional mərkəz kimi fəaliyyət göstərmə potensialı reallaşmır ki, bu da qeyri-sabitlik risklərini və davamlı etimad quruculuğu səylərinin vacibliyini bir daha vurğulayır.

Geosiyasi təsirlər

Hər bir ssenarinin reallaşmasına xarici oyunçuların, xüsusən də Rusiya, Türkiyə, İran, ABŞ, Çin və Avropa İttifaqının yanaşması əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərəcək. Optimist ssenaridə bu oyunçuların proaktiv iştirakı və dəstəyi etimadın möhkəmləndirilməsində və əməkdaşlığın asanlaşdırılmasında həlledici rol oynayacaq. Məhdud ssenaridə isə əksinə, fərqli maraqlar və ya xarici oyunçuların passiv iştirakı irəliləyişin qarşısını ala bilər. Bədbin ssenari, regional sabitliyi pozmağa və ya öz maraqlarını irəli çıxartmağa çalışan xarici güclərin aktiv müdaxiləsi və ya pozucu fəaliyyəti ilə daha da pisləşə bilər. Bu geosiyasi təsirləri anlamaq və qabaqlamaq səmərəli siyasətin formalaşdırılması üçün vacibdir.

İrəliləyişin monitorinqi üçün əsas göstəricilər

İrəliləyişi effektiv şəkildə monitorinq etmək və strategiyaları uyğunlaşdırmaq üçün müxtəlif sektorlar üzrə bir sıra əsas göstəriciləri izləmək vacibdir. Bunlara aşağıdakılar daxildir:

Siyasi: Yüksək səviyyəli dialoqların tezliyi, razılaşmaların təsdiqlənməsi, demarkasiya və delimitasiya proseslərində irəliləyiş, siyasi ritorikadakı dəyişikliklər.

İqtisadi: Ticarət həcmləri, birbaşa xarici investisiyalar, infrastruktur xərcləri, ÜDM artımı.

Sosial: Sərhədlərarası mübadilələrin sayı, ictimai etimadın səviyyəsi, regional münasibətlərin mətbuatda işıqlandırılması.

Infrastruktur: Əsas layihələrin tamamlanma sürəti, konnektivlik göstəriciləri, enerji ötürmə qabiliyyəti.

Bu göstəricilərin müntəzəm monitorinqi və qiymətləndirilməsi regional konnektivliyin inkişaf edən dinamikası haqqında dəyərli məlumatlar verəcək və strateji planlara düzəlişlər edəcək.

Vizyon

2040-cı ilə qədər Cənubi Qafqazın Ermənistan və Azərbaycan arasında yenilənmiş əməkdaşlıqdan qaynaqlanan strateji konnektivlik, iqtisadi şaxələndirmə və siyasi sabitliyə qovuşmuş bir bölgə olacağı proyeksiya edilir. Bu transformasiyanın mərkəzində uzun müddətdir sülh və regional inteqrasiya üçün əsas maneə kimi qəbul edilən qarşılıqlı etimad dayanır.

8 avqust 2025-ci il tarixli bəyannamə və hərtərəfli sülh paraflanması münaqişədən praqmatik əməkdaşlığa keçidi başladır. Hər iki ölkə etimad quruculuğu tədbirlərinə və şəffaf dialoqa üstünlük verərək nəqliyyat, enerji və rəqəmsal infrastruktur sahələrində ölkələrarası layihələrin tədricən həyata keçirilməsinə imkan yaradır.

Təkmilləşdirilmiş konnektivlik regional və beynəlxalq investisiyaları regiona cəlb edərək Ermənistan və Azərbaycanı trans-Avrasiya ticarət və tranzit əlaqələri daxilində vacib mərkəzlərə çevirir. Uyğunlaşdırılmış gömrük və sadələşdirilmiş qaydalar ticarət əlaqələrini asanlaşdırır, həm böyük müəssisələrə, həm də KOB-lara (Kiçik və Orta Biznesə) fayda verir və inklüziv iqtisadi artıma töhfə verir. Modernləşdirilmiş dəmir yolları, avtomobil yolları və marşrut qurğuları malların, xidmətlərin və insanların da rahat daşınmasını asanlaşdıra bilər. Həmçinin, təkmilləşdirilmiş konnektivlik vizyonunun mərkəzində iqtisadi faydaların geniş şəkildə bölüşdürülməsi dayanır ki, bu da iş imkanları yaratmaq, yerli infrastruktura investisiya qoymaq və investisiya cəlb etmək, eləcə də icmaları layihələrinin planlaşdırılması, dizaynı və icrası mərhələlərinə cəlb etməklə sərhəd bölgələrində yaşayan icmalara fayda verir.

İnfrastrukturdan başqa, davamlı xalqlararası təşəbbüslər - akademik mübadilələr, mədəni proqramlar və peşəkar şəbəkələr - uzunmüddətli sabitlik üçün vacib olan sosial birliyin bərpasında və qarşılıqlı anlaşmanın gücləndirilməsində mühüm rol oynamışdır. Bundan əlavə, bu cür təhsil, mədəni və peşəkar qarşılıqlı əlaqələr adi hala gələ bilər və konnektivliyi təhlükə əvəzinə fürsət kimi görən yeni nəsilləri yetişdirər.

Gələcəkdə region rəqəmsal innovasiya, bərpa olunan enerji və ekoloji dayanıqlılıq məkanına çevrilir. Yaşıl infrastruktura və iqlim uyğunlaşmasına investisiyalar su qıtlığı və enerji təhlükəsizliyi kimi riskləri azaltmağı hədəfləyir. Gücləndirilmiş rəqəmsal idarəetmə və kibertəhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlıq rəqabət qabiliyyətini və şəffaflığı daha da artırır.

Geosiyasi və daxili çətinliklər qalsa da, 2040-ı hədəfləyən bu Vizyon davamlı sülhün və regional inteqrasiyanın **möhkəm qarşılıqlı etimaddan, adaptiv idarəetmədən və inklüziv çoxtərəfli əməkdaşlıqdan** asılı olduğuna diqqət çəkir. Bu öhdəliklər vasitəsilə Cənubi Qafqaz tarixən bölünmüş bir bölgədən Avropa və Asiyanın kəsişməsində yerləşən əlaqəli, sabit və çiçəklənən bir mərkəzə çevrilmək iqtidarındadır.

Yol xəritəsi

Cənubi qafqazda regional konnektivlik üçün yol xəritəsi (2025–2040)

Yol xəritəsi mərhələli, inklüziv və davamlı konnektivlik təşəbbüsləri vasitəsilə Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişədən sonrakı şəraitin sıx əməkdaşlığa çevrilməsini nəzərdə tutur.

8 avqust 2025-ci il tarixli bəyannaməyə və gözlənilən sülh müqaviləsinə əsaslanan proses etimad, davamlılıq və inklüziv artımı təşviq edərək, siyasi normallaşmanı maddi iqtisadi və sosial dividendlərlə əlaqələndirir.

I Mərhələ: etimad quruculuğu və təməl təşəbbüslər (2025–2027)

Hədəf: Siyasi etibarlılığın yaradılması, kommunikasiya yollarının yenidən açılması və əməkdaşlıq üçün əlverişli çərçivələrin yaradılması.

Prioritetlər:

- İnstitusional zəmanətlər
- Tədqiqat
- Reabilitasiya və Əlaqə
- Ticarət və sərhəd sahələrində əməkdaşlıq
- Humanitar və yumşaq konnektivlik

İstinad məqamı (2027-ci ilə qədər): Sülh müqaviləsi təsdiqlənir, monitorinq orqanları fəaliyyət göstərir, ən azı bir ölkələrarası infrastruktur layihəsi başladılır və insanlar arasında mübadilələr institusional hala gətirilir.

II Mərhələ: İnteqrasiyanın miqyasının artırılması və dərinləşdirilməsi (2028–2033)

Hədəf: İnfrastruktur şəbəkələrini genişləndirmək, ticarəti şaxələndirmək və özəl sektorda əməkdaşlığı tətbiq etməklə koordinasiyadan inteqrasiyaya keçmək.

Prioritetlər:

- İnfrastrukturun genişləndirilməsi
- Enerji və rəqəmsal sahadə əməkdaşlıq
- Hüquqi və iqtisadi İnteqrasiya

- KOB (Kiçik və Orta Biznes) və təhsil sahəsində əlaqələr

İstinad məqamı (2033-cü ilə qədər): Fəaliyyətdə olan funksional marşrutlar, enerji və İKT şəbəkələrinin bir-biri ilə əlaqəli olması, artan özəl investisiyalar və regional ticarətin artan həcmi.

III Mərhələ: Konsolidasiya və regional qovşaq statusu (2034–2040)

Hədəf: Əməkdaşlığı institusional səviyyəyə gətirmək və Cənubi Qafqazı etibarlı Avrasiya tranzit və innovasiya qovşağına çevirmək.

Prioritetlər:

- Regional konnektivlik birliyi
- Yaşıl və rəqəmsal transformasiya
- İnstitusional davamlılıq
- Geosiyasi dayanıqlılıq

İstinad məqamı (2040-cı ilə qədər): Ümumi rifahın regionda sabitliyin ən etibarlı təminatına çevrildiyi etimad, iqtisadi dayanıqlılıq və sülhə dayanan tam inteqrasiya olunmuş Cənubi Qafqaz konnektivlik birliyi.

Tövsiyələr

I Mərhələ: etimad quruculuğu və təməl təşəbbüslər (2025–2027)

- Sülh müqaviləsinin imzalanması və təsdiqlənməsi.
- İnfrastruktur, ticarət və gömrük işlərinə nəzarət etmək üçün Azərbaycan-Ermənistan birgə texniki qurumlarının yaradılması.
- Beynəlxalq tərəfdaşların dəstəyi ilə yol, dəmir yolu və fiber-optik əlaqələr üçün birgə texniki-iqtisadi əsaslandırma tədqiqatlarının aparılması.
- İki ölkə arasında müvəqqəti marşrutların yenidən açılması və modernləşdirilməsi, ilkin bağlantı üçün mövcud infrastrukturdan istifadə edilməsi (məsələn, Marqara-Yerasx-Naxçıvan-Biçənək-Əngəqəkot-Goris-Laçın, Qazax-İcevan-Vanadzor-Gümri-Qars yolu və Ağstafa-Tbilisi-Alaverdi-Gümri-Yerasx-Naxçıvan kimi dəmir yolu əlaqələrinin açılması).
- Regional infrastruktur müzakirələri üzrə media mübadiləsini və ekspert dialoqlarını təşviq etməklə insanlar arasında əlaqələrin normallaşdırılması.
- Etimad quruculuğu tədbirlərinin hazırlanması və həyata keçirilməsi.
- Gömrük prosedurlarının uyğunlaşdırılması, rəqəmsal “vahid pəncərə” sistemlərinin tətbiqi və birgə sərhəd keçidlərinin sınaqdan keçirilməsi.
- Proqnozlaşdırma və etimad yaratmaq üçün pilot elektron platforma vasitəsilə yük tranziti ilə bağlı real vaxt rejimində məlumatların paylaşılması.
- Birgə fövqəladə hallara reaksiya protokollarının hazırlanması və qəbul edilməsi.
- İnfrastruktur prioritetlərini və donor dəstəyini koordinasiya etmək üçün Yerevan, Bakı və Tiflis arasında rotasiya ilə Cənubi Qafqaz konnektivlik forumunun təsis edilməsi.

II Mərhələ: İnteqrasiyanın miqyasının artırılması və dərinləşdirilməsi (2028–2033)

- Dəmir yolu, avtomobil və gömrük terminallarını təkmilləşdirmək üçün infrastruktur əməkdaşlığının yaradılması.
- Texniki normaların (dəmir yolu ölçüləri, gömrük kodları, enerji təhlükəsizliyi və s.) standartlaşdırılması.
- Gömrük proseslərinin rəqəmsallaşdırılması, texniki standartların uyğunlaşdırılması və suverenlik və daxili işlərə qarışmamaq üçün hüquqi təminatların yaradılması.
- Su ehtiyatlarının idarə olunması və ətraf mühitin mühafizəsi kimi sahələrdə ölkələrarası təşəbbüslərin hazırlanması və həyata keçirilməsi.
- Yerli əhali arasında təması təşviq etmək üçün Ermənistan-Azərbaycan-Gürcüstan sərhədində sərhəd bazarının yaradılması.
- İki ölkə arasında qaz, elektrik enerjisi və fiber optik infrastrukturun birləşdirilməsi.
- Birgə İKT və məlumatların idarə edilməsi platformasının yaradılması.
- İqtisadi qarşılıqlı asılılığı təşviq etmək üçün ölkələrarası KOB tərəfdaşlıqlarının, peşə proqramlarının və regional universitet şəbəkələrinin təşviqi.
- Nifrət ritorikasının monitorinqi, maraqlı tərəflərə tövsiyələr və təlimlərin verilməsi üçün birgə komissiyanın yaradılması.

III Mərhələ: Konsolidasiya və regional qovşaq statusu (2034–2040)

- İnfrastruktur, investisiyaların təşviqi və mübahisələrin həlli üçün daimi koordinasiya qurumunun yaradılması.
- Bərpa olunan enerji, aşağı karbonlu nəqliyyat, süni intellekt və kibertəhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlığa üstünlük vermək.
- Xarici hibrid təhdidlərə qarşı mübarizə aparmaq üçün birgə komissiya yaratmaq.
- İnkişaf etməkdə olan bazarlara çıxış üçün yeni nəqliyyat əlaqələrindən istifadə edərək istehsal klasterlərini (məsələn, yüngül və ağır sənaye, aqroemal) birgə inkişaf etdirmək.
- Ölkələrarası idarəetmə strukturlarını möhkəmləndirmək, müntəzəm qiymətləndirmələr aparmaq və vətəndaş cəmiyyətinin iştirakını təmin etmək.
- Regional muxtariyyəti qoruyaraq əsas tərəfdaşlarla (Aİ, ABŞ, İran, Gürcüstan, Türkiyə, Orta Asiya, Çin və s.) balanslı əlaqələri qorumaq.
- Barışığa yönəlmiş birgə mədəni festivallar və tədbirlər təşkil etmək.

Yeni Ermənistan-Azərbaycan dialoqu üçün tematik qruplar

Hesabat

Yaxşı idarəetmə üzrə tematik qrup

Sarqis Harutyunyan
Ermənistan
(sədr)

Ramazan Səmədov
Azərbaycan
(sədr müavini)

This is an informal translation of the report. The authoritative text is the English version agreed by the Armenian and Azerbaijani members of the thematic group, as published on commonspace.eu.

Bu, hesabatın qeyri-rəsmi tərcüməsidir. Etibarlı mətn commonspace.eu saytında dərc olunmuş, tematik qrupun erməni və azərbaycanlı üzvləri tərəfindən razılaşdırılmış ingilis dilindəki versiyasıdır.

Noyabr 2025

LiNKS Europe

EU4Peace 3 çərçivəsində LINKS Europe təşəbbüsü

Avropa İttifaqı tərəfindən dəstəklənir

Yaxşı idarəetmə üzrə tematik qrupun hesabatı

Müəlliflər

Ermənistandan üzvlər

Sarqis Harutyunyan (sədr)
Nare Aramyan
Eleonora Sarkisyan
Hakob Karapetyan
Robert Gevondyan

Azərbaycandan üzvlər

Ramazan Səmədov (sədr müavini)
Ləman Nəsirli
Yalçın Məmmədov
Səbinə Hüseynova
Beyrək Hacıyev
Anar Eyubov

Yaxşı idarəetmə üzrə tematik qrupun hesabatı

Giriş

Uzun illər ərzində müharibə və münaqişə Ermənistan və Azərbaycan cəmiyyətinə hakim olub və qalan hər şey ikinci dərəcəli olub. 2025-ci ildə sülhün başlanğıcı ilə yaxşı idarəetmə iki ölkənin vətəndaşları üçün getdikcə daha çox prioritetə çevrilir.

2040-cı ilə doğru vizyonumuzu müəyyən edərkən, şəffaflığın, proaktiv məlumat axınının, aşkarlığın, hesabatlılığın, xidmətlərə bərabər çıxışın, məlumatların qorunmasının və vətəndaşların ehtiyaclarına cavab verən və onlara güc verən idarəetmə sisteminin norma olduğu Cənubi Qafqazı təsəvvür edirik.

Bundan əlavə, iki ölkədə paralel olaraq inkişaf etdirilən belə bir sistem qarşılıqlı olaraq gücləndiriləcək və iki tərəf arasında etimadın qurulmasına və sülhün dönməz hala gətirilməsinə töhfə verəcək.

Bu mövzuda Ermənistanda və Azərbaycanda, eləcə də ermənilər və azərbaycanlılar arasında uzun və dərin müzakirəyə ehtiyac olduğunu anlayırıq. Bu hesabat mövzu ilə bağlı son söz kimi nəzərdə tutulmayıb. Ümid edirik ki, bu, yerli və regional səviyyədə müzakirələrə başlayacaq bir açılış sözü olacaq.

Bu hesabatı hazırlayarkən Ermənistanda, Azərbaycanda, üçüncü ölkələrdə və onlayn olaraq bir çox görüşlər keçirdik. Bir çox mütəxəssislə müsahibə apardıq. Kollektiv vizyonumuzu bölüşməkdən məmnunuq.

Şəffaflıq

Müsahibə apardığımız bir ekspert qeyd edir: “İslahatlar bizə göstərdi ki, şəffaflıq kağız üzərində qala bilməz ; bu, məlumatları adi vətəndaşlar üçün başa düşülən hala gətirən platformalar və qurumlar tələb edir. Buradan çıxardığımız dərs bütün region üçün aktualdır.”

Hər iki ölkə açıq idarəetmə istiqamətində addımlar atıb, lakin irəliləyiş qeyri-bərabər olaraq qalır. Ermənistanın Açıq Hökumət Tərəfdaşlığına (AHT) üzvlüyü bir sıra islahatlara, o cümlədən açıq məlumatlar, korrupsiyaya qarşı mübarizə və vətəndaş iştirakı üzrə 2022-2024-cü illər üçün Fəaliyyət Planına gətirib çıxarıb. Azərbaycanın Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə Qanunu (2004, 2025-ci ildə düzəliş edilib) dövlət qurumlarında korrupsiya risklərinin idarə edilməsi üçün yeni tələblər irəli sürüb. Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə Qanununa 2025-ci ildə edilən düzəlişlər dövlət satınalmaları və aktivlərin bəyan edilməsi üçün rəqəmsal hesabat panellərini təqdim edib və bu panellər Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatasının nəzarət mexanizmlərinə inteqrasiya olunub.

Siyasi yeniliklərin fəal şəkildə ictimailəşdirilməsi, rəqəmsallaşmaya etik yanaşma, vətəndaş nəzarəti, həm vətəndaşların, həm də investorların etimadını artıran və öncədən təxmin edilə bilən hüquqi tənzimləyici proseslər vasitəsilə açıq idarəetməni gücləndirməyə ehtiyac var.

İnklüzivlik

Hər iki cəmiyyət qadınların və gənclərin həqiqi inklüzivliyini təmin etməkdə çətinlik çəkir.

Ermənistanın Seçki Məcəlləsi (2016) gender kvotalarını artırdı, Qadınlar və Kişilər üçün Bərabər Hüquqların və İmkanların Təmin Edilməsi haqqında Qanun (2013) isə bərabərlik üçün hüquqi bir çərçivə təqdim edir. Ancaq, bu qanunların faktiki təsiri məhduddur.

Azərbaycanda gənclərin və qadınların qanunla müəyyən edilən iştirakı əsasən məsləhət xarakterli olaraq qalır və onların nəticəyə təsir səlahiyyətləri məhduddur.

Yerevanda bir qadın hüquqları müdafiəçisi belə düşünür: *"Siyasi mədəniyyət hələ də qadınların fikrini nəzərə almırsa, partiya siyahısında onların olması kifayət deyil. Həqiqi inkluzivlik siyasətə təsir etmək üçün məkan vermək deməkdir."*

Qısa müddətdə daha güclü institusional mexanizmlərə, məsələn, Gənclər və Qadınlar Məsləhət Şuralarına, ehtiyac duyulur. Orta müddətdə davamlı dəyişiklikləri təmin etmək üçün mümkün qanunvericilik kvotaları da nəzərdən keçirilə bilər.

Elektron idarəetmə vasitələri, iştirakçı platformalar və rəqəmsal innovasiya proqramlarına çıxış vasitəsilə gəncləri, qadınları və marjinal qrupları gücləndirmək də vacibdir.

İnstitusional idarəetmə, rəqəmsal idarəetmə və innovasiya

Hər iki ölkənin vətəndaşları müstəqil və şəffaf məhkəmə sistemi də daxil olmaqla güclü institusional idarəetmə tələb edirlər. Hər iki ölkənin dost ölkələrdəki yaxşı təcrübə nümunələrindən və üzv olduqları qurumlardan öyrənməyə ehtiyacı var.

Hər iki ölkə innovasiyanı və rəqəmsal idarəetməni inkişaf etditmək yolundan dönməməlidirlər. Azərbaycanın rəqəmsal idarəetmə və ictimai xidmət innovasiya sistemi, Ermənistanın isə İT idarəetmə ekosistemi vətəndaşa yönəlmiş və xidmətlərə bərabər çıxışı təmin edən yaxşı nümunələri kimi qeyd oluna bilər.

Son illərdə Azərbaycan yaxşı idarəetmə və institusional sahədə inklüzivliyi artırmaq üçün əhəmiyyətli addımlar atıb. Məsələn, 2023-cü il Əlilliyi olan Şəxslərin Hüquqlarının Təmin Edilməsi haqqında Qanun milli normaları BMT-nin ƏoŞHK ilə uyğunlaşdırıb və bütün dövlət vebsaytları və onlayn xidmətlər üçün məcburi rəqəmsal əlçatanlıq tədbirlərini tətbiq edib. Eynilə, Təhsil Qanununda 2024-ü ildə gətirilmiş yeniliklər ölkə miqyasında inklüziv təhsil standartlarını müəyyən edib və orta məktəblərdə adaptiv rəqəmsal vasitələrin tətbiqinə səbəb olub.

Bu islahatlar vətəndaşlara yönəlmiş xidmətlərə və rəqəmsal şəffaflığa doğru geniş transformasiyanı əks etdirir.

İki ölkə bir-birinin yaxşı təcrübəsindən öyrənməkdən çəkinməməlidir və bu sektorda xüsusi mübadilə proqramı həm mütərəqqi, həm də faydalı bir addım olar.

Regional əməkdaşlıq

Siyasi vəziyyət mürəkkəb olaraq qalsa da, texniki məsələlər üzrə əməkdaşlıq mümkündür və dərhal həyata keçirilə bilər. Ətraf mühitin monitorinqi, fəlakətlərin idarə olunması və rəqəmsal idarəetmə bu məsələdə giriş nöqtələri kimi müəyyən edilib.

Bu cür təşəbbüsləri əlaqələndirmək üçün hər bir ölkədə Vahid Əlaqə Qurumunun (SPOC) yaradılması davamlı dialoq və idarəetmədə etimad quruculuğu üçün institusional körpü yarada bilər.

Fəaliyyət sahələri - İlkin siyasət tövsiyələri

Qısamüddətli (0–5 il)
☑ Ermənistan və Azərbaycanda büdcələr, satınalmalar və siyasətlər üçün açıq məlumat platformalarının işə salınması.

☑ Aydın mandatlara malik Gənclər və Qadınlar Məsləhət Şuraları yaratmaq və ya təkmilləşdirmək.

☑ Yerli idarəetmə üzrə birgə təlim proqramları təşkil etmək.

☑ Bələdiyyə səviyyəsində ümuni iştiraklı büdcələşdirməni pilot layihələndirmək.

☑ Fəlakətlərə hazırlıq və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə ölkələrarası seminarlar keçirmək.

☑ Qarşılıqlı potensialın artırılmasını, proaktiv məlumat mübadiləsini və vətəndaşa yönəlmiş xidməti təşviq etmək üçün Ermənistanın innovasiya yönümlü idarəetmə ekosistemini Azərbaycanın rəqəmsal idarəetmə və ictimai xidmət innovasiya sistemi modeli ilə birləşdirən birgə Ermənistan-Azərbaycan rəqəmsal idarəetmə təlim platforması hazırlamaq.

Ortamüddətli (5–15 il)
☑ Rəqəmsal idarəetmə vasitələrinin (elektron imzalar, reyestrlər) qarşılıqlı tanınması üçün mexanizmlər yaratmaq.

☑ Şəffaf hesabatlılıqla maliyyə desentralizasiyasını genişləndirmək.

☑ Beynəlxalq dəstək ilə daimi Ermənistan-Azərbaycan İdarəetmə Forumu yaratmaq.

Nəticə

Yaxşı idarəetmə Cənubi Qafqazda vətəndaşların arzusu olaraq qalır.

Ermənistanda və Azərbaycanda şəffaflıq, korrupsiyaya qarşı mübarizə və vətəndaşlara ədalətli xidmətlərin göstərilməsi də daxil olmaqla, son illərdə əldə edilən müsbət nailiyyətlərə əsaslanmaq vacibdir. Yaxşı təcrübənin mövcud olduğu yerlərdə tərəflər bir-birindən öyrənməkdən çəkinməməlidirlər.

Bu hesabat müzakirəni stimullaşdırmaq, onu ilk dəfə Ermənistan-Azərbaycan kontekstində təqdim etmək, ermənilər və azərbaycanlılar, eləcə də Cənubi Qafqazın bütün vətəndaşları üçün daha yaxşı bir cəmiyyətin qurulmasına töhfə vermək məqsədi daşıyır.

Yeni Ermənistan-Azərbaycan dialoqu çərçivəsində yaxşı idarəetmə üzrə tematik qrupun sədri, sədr müavini və üzvləri bu vacib mövzu üzərində işlərini davam etdirməyə hazırdırlar.

Yaxşı idarəetmə üzrə tematik qrupun sədri, sədr müavini və üzvləri.

Yeni Ermənistan-Azərbaycan dialoqu üçün tematik qruplar

Hesabat

Ətraf mühit üzrə tematik qrup

Fidan Namazova
Azərbaycan
(Sədr)

Ağavni Harutyunyan
Ermənistan
(Sədr müavini)

This is an informal translation of the report. The authoritative text is the English version agreed by the Armenian and Azerbaijani members of the thematic group, as published on commonspace.eu.

Bu, hesabatın qeyri-rəsmi tərcüməsidir. Etibarlı mətn commonspace.eu saytında dərc olunmuş, tematik qrupun erməni və azərbaycanlı üzvləri tərəfindən razılaşdırılmış ingilis dilindəki versiyasıdır.

Noyabr 2025

EU4Peace 3 çərçivəsində LINKS Europe təşəbbüsü

Avropa İttifaqı tərəfindən dəstəklənir

Ətraf mühit üzrə tematik qrup üçün hesabat

Müəlliflər

Ermənistandan üzvlər

Ağavni Harutyunyan (Sədr müavini)
Oleq Durqaryan
Emma Anakhasyan
Lusine Hambaryan
Hripsime Xoçaryan

Azərbaycandan üzvlər

Fidan Namazova (Sədr)
Tokay Əhmədov
Aygün Qurbanova
Anar Vəliyev
Həcər Hüseynova

Ətraf mühit üzrə tematik qrupun hesabatı

Giriş

Cənubi Qafqaz dünyanın ən ekoloji cəhətdən müxtəlif, lakin iqlim baxımından həssas bölgələri arasında yer alır. Cənubi Qafqaz ölkələri, o cümlədən Ermənistan və Azərbaycan, dəniz səviyyəsinin qalxması, daşqınlar, kəskin quraqlıqlar, İstilik dalğaları və digər iqlim təhlükələrindən ciddi şəkildə təsirlənib. Bu təsirlər sürətli urbanizasiya və ətraf mühitin korlanması ilə daha da pisləşir. Emissiyaya nəzarətin zəif olması, eləcə də sənaye əməliyyatları hər iki ölkədə hava çirkliliyinə səbəb olur (Iqair.com, 2025, və s.).

Yarımsəhralardan, münbit vadilərdən yüksək dağ meşələrinə və alp çəmənliklərinə qədər kəskin şəkildə dəyişən yüksəklikləri və landşaftları ilə tanınan Ermənistan və Azərbaycan sürətlə dəyişən hava şəraiti səbəbindən ciddi ekoloji stress yaşayırlar. Azərbaycanda su çatışmazlığı böhranı kritik həddə çatıb, Xəzər dənizi isə kəskin şəkildə geri çəkilir. Eyni zamanda, Ermənistan meşələrin qırılması, səhralaşma və iqlim dəyişikliyinin təsiri nəticəsində ciddi çətinliklərlə üzləşir. Sorğular göstərir ki, əhali, xüsusən də gənclər ətraf mühit problemləri ilə maraqlanmır və iqlim dəyişikliyini qlobal və yerli səviyyədə fövqəladə hal kimi görmürlər.

Keçən il Bakıda keçirilən COP29-un mövzusu "İqlim, Sülh və Təhlükəsizlik" oldu və tədbir əsasən iqlim maliyyələşdirilməsinə və iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə inkişaf etməkdə olan ölkələrə dəstək verməyə yönəldi. 2026-cı ilin may ayında Bakıda "Hər kəs üçün yaşayış yerləri: təhlükəsiz və dayanıqlı şəhərlər və yaşayış məskənləri" mövzusunda Ümumdünya Şəhərsalma Forumu keçiriləcək. Forum Ermənistan və Azərbaycan üçün ətraf mühitin deqradasiyası, həddindən artıq əhali, urbanizasiya və iqlimə uyğunlaşma problemlərinə baxmaqda bir irəliləyiş ola bilər. Bu arada, qarşıdan gələn COP17 (Yerevan, oktyabr 2026), həm Ermənistanda, həm də Azərbaycanda ətraf mühitin deqradasiyasının endemik növlərə və ekosistemlərə təhlükə yaratdığı Qafqazda regional biomüxtəlifliyin qaynar nöqtələrini müzakirə etmək üçün vacib bir platforma təmin etmək məqsədilə qlobal biomüxtəlifliyin qorunması məqsədlərinin irəliləməsinə yönələcək. Qeyd etmək lazımdır ki, hər iki ölkə iqlim dəyişikliyinin mənfi təsirlərinin öhdəsindən gəlmək üçün İqlimə Uyğunlaşma Fondundan (CAF) qrantlar və vəsait əldə edə bilib.

İrəvan və Bakıda keçirilən bu əhəmiyyətli görüşlərə istinad edərək, bu hesabat yerli ekoloji narahatlıqları qlobal dialoqlarla əlaqələndirir, təhsil və uyğunlaşma tədbirlərinin bölgədəki təcili iqlim məsələlərini həll edərkən sülh proseslərini necə dəstəkləyə biləcəyini vurğulayır. Bu hesabat ətraf mühit təhsili və iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma sahəsində mümkün təşəbbüsləri təhlil edir. Bu təşəbbüslərin sərhədlərarası əməkdaşlığı təşviq etməsi, ortaq ekoloji təhdidləri azaltması və davam edən geosiyasi gərginliklər fonunda regional sabitliyə töhfə verməsi araşdırılır.

Siyasət tövsiyələri ətraf mühitə dair məlumatlı və iqlim yönümlü diplomatiyanın regionda ekoloji dayanıqlıq və barışıq üçün qarşılıqlı fayda verə biləcəyini nümayiş etdirməkdir. Ortaq

bilik mübadiləsi və birgə uyğunlaşma layihələri vasitəsilə Ermənistan və Azərbaycan ətraf mühitdəki həssaslıqları davamlı sülh üçün katalizatorlara çevirmək imkanına malikdirlər.

Ümumi məlumat

Aşağıdakı qeyddə Ekosistemlərdə Ətraf Mühit Təhsili və İqlim Dəyişikliyinə Uyğunlaşmanı hər iki ölkədə milli və yerli problemlərin həlli yollarından biri, eləcə də sülh quruculuğu prosesinin bir hissəsi kimi nəzərdən keçirməyi təklif edirik. Təhsil insanların düşüncəsini dəyişdirmək üçün ən güclü vasitələrdən biridir. Münaqişə ilə dolu cəmiyyətlərdə də sülh təhsilinin dəyişiklik gətirmək nöqteyi nəzərindən xüsusilə vacib olduğuna inanılır. Bu baxımdan, sülh təhsilinin bir hissəsi kimi ətraf mühit təhsili cəmiyyətlər üçün ziddiyətlər düyününü qırmaq üçün vacib ola bilər.

Yerevan Dövlət Universiteti (YSU) özünün Biologiya və Coğrafi-Geologiya fakültələrində ixtisaslaşmış proqramlar vasitəsilə ekoloji təhsil verir. Universitet ətraf mühitin mühafizəsi və resursların davamlı idarə olunması üzrə magistr dərəcəsi proqramı ilə mütəxəssislər hazırlayır. Universitetin bütün fakültələrində bakalavr proqramının bir hissəsi olaraq "Ekologiyanın əsasları və ətraf mühitin mühafizəsi" adlı məcburi ixtisaslaşma kursu mövcuddur. Əlavə olaraq, məktəblərdə ekologiya və biologiyanı əhatə edən fənlər də tədris edilir. Azərbaycanda ekoloji təhsilə yönəlmiş məktəb fənləri, Ekologiya, Biologiya kimi bakalavr və magistr proqramları, eləcə də Davamlı İnkişaf və Ətraf Mühitin Mühafizəsi kursları mövcuddur. Məsələn, Bakı Dövlət Universitetinin (BSU) Ekologiya və Torpaqşünaslıq fakültəsi biomüxtəliflik və təbiətin mühafizəsi, ətraf mühitin monitorinqi və digər sahələrdə bakalavr, magistr və doktorantura səviyyəli ixtisaslar təqdim edir. Həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi olaraq mövcud olan ətraf mühitə yönəlmiş proqramlara baxmayaraq, hər iki ölkədə geniş ictimaiyyət üçün ekoloji təhsilin inkişaf etdirilməsi və gücləndirilməsi istiqamətində hələ də əhəmiyyətli bir boşluq və tələbat var. Bu, yalnız siyasi baxımdan deyil, həm də neytral və hamının rifahına xidmət edən ekologiya baxımından sülhün və əməkdaşlığın əhəmiyyətini aşılamağa yönəlmişdir.

Ətraf mühit təhsili nəzarət mexanizmi kimi sülh quruculuğu prosesində mühüm rol oynayır. Həm məktəblərdə/universitetlərdə tədris, həm də media və mədəni tədbirlər kimi müxtəlif vasitələrlə cəmiyyəti inandırmaq ətraf mühit təhsilinin bir hissəsi hesab olunur. Bundan əlavə, ortaq təhsil təcrübəsinə malik olmaq, yetkinlərin əksəriyyətinin cəmiyyətdə oxşar dəyərlərə, inanclara və yanaşmalara sahib olmasına səbəb olacaq. Qeyd etmək lazımdır ki, tədris planları, dərsliklər və digər əlaqəli materiallar uyğunlaşdırılarsa və davam edən sülh prosesinə dəstək verərsə, ətraf mühit təhsili təsirli ola bilər. Sülh təhsilinin bir hissəsi olan ətraf mühit təhsili, münaqişələrin həlli bacarıqlarını, danışıqları, sülhün bərpasını və digər şeyləri öyrətdiyi üçün pozulmuş münasibətlərin nizamlanmasına kömək edir.

Son onilliklər ərzində Ermənistan və Azərbaycanda orta temperaturun yüksəlməsi, yağıntıların dəyişməsi və daha tez-tez baş verən quraqlıqlar və ekstremal hava hadisələri qeydə alınıb. Bu iqlim təhdidləri ekosistemləri yenidən formalaşdırır, biomüxtəlifliyi təhlükə altına alır və dolanışıq üçün təbii sərvətlərdən asılı olan icmaların güzəranını çətinləşdirir.

Ermənistanda 20-ci əsrin ortalarından bəri orta temperatur 1,3°C-dən çox artıb, yağıntıların azalması və quraqlıq, meşə yanğınları və torpaq eroziyası riskləri artıb. Ermənistanın biomüxtəlifliyinin onurğa sütunu olan meşə və dağ ekosistemləri ən çox təsirlə məruz qalanlar arasındadır. Daha quru hava şəraiti yarımsəhra zonalarını genişləndirir, cənub və cənub-şərqdəki meşələrə mənfi təsir göstərir, eləcə də zərərvericilərin və xəstəliklərin yayılmasını artırır. Xüsusilə yay aylarında su qıtlığı çayları, bataqlıqları və ölkənin əsas şirin su ehtiyatlarından biri olan Sevan gölünü təhlükə altına alır. Bu dəyişikliklər həmçinin kənd yerlərində dolanışıq üçün vacib olan suyun tənzimlənməsi, torpağın münbitliyi və otlaq məhsuldarlığı kimi ekosistem xidmətlərini də azaldır. Bu çətinlikləri dərk edən Ermənistan da ekosistem əsaslı uyğunlaşmanı milli siyasətə və yerli fəaliyyətə inteqrasiya etməyə başlayıb. Hökumətin Milli Uyğunlaşma Planı (2021-2026) ekosistemin bərpası, meşələrin idarə olunması və davamlı torpaqdan istifadəni əsas prioritetlər kimi müəyyən edir. BMTİP, Qlobal Ətraf Mühit Fondu (GEF) və Yaşıl İqlim Fondu (GCF) tərəfindən dəstəklənən təşəbbüslər meşələrin bərpası, icma əsaslı yanğınların qarşısının alınması və zərərvericilərə qarşı mübarizənin təkmilləşdirilməsi yolu ilə dağ meşə ekosistemlərinin dayanıqlığının gücləndirilməsinə yönəlib. Digər layihələr biomüxtəlifliyin qaynaqlarının qorunmasını, ekoloji konnektivliyi, eləcə də istiliyi azaltmaq və yaşayış rahatlığını artırmaq üçün Yerevan kimi şəhərlərdə yaşıl infrastrukturun və şəhər yaşıllaşdırmasının inteqrasiyasını təşviq edir.

Azərbaycanda da oxşar tendensiyalar inkişaf etməkdədir. Ölkənin ekosistemləri - Xəzər dənizi sahillərindən Böyük və Kiçik Qafqaz dağlarına qədər ərazilər - həm quraqlıq, həm də hidroloji qeyri-sabitliyin mənfi təsiri altındadır. Yağıntıların azalması, buzlaqların geri çəkilməsi və çay axınlarının azalması, xüsusən də yarımquraq düzənliklərdə səhralaşmanı sürətləndirir, daşqınlar, sürüşmələr və sel kimi ekstremal hadisələr isə tez-tez baş verir. Sahil ekosistemləri də əlavə təhlükə ilə üzləşir: Xəzər dənizi səviyyəsinin dəyişməsi bataqlıqlara təsir göstərir, torpaqları şoranlaşdırır və köçəri növlər üçün vacib olan yaşayış yerlərini təhlükə altına qoyur. Bu riskləri aradan qaldırmaq üçün Azərbaycan su ehtiyatlarına, kənd təsərrüfatına və ekosistem dayanıqlığına üstünlük verərək Milli Uyğunlaşma Planı prosesini inkişaf etdirib. BMTİP və GCF-in dəstəyi ilə hökumət iqlim risklərinin idarə edilməsi üçün institusional potensialı gücləndirir və dağ otlaqlarında və çay hövzələrində ekosistem əsaslı eroziya nəzarətini təşviq edir. Meşələrin bərpası, davamlı otlaq istifadəsi və deqradasiyaya uğramış torpaqların bərpası əsas uyğunlaşma tədbirləridir. Həmçinin aqro-biomüxtəlifliyin qorunmasına və dəniz səviyyəsinin dəyişməsindən təsirlənən bataqlıqların və sahil ərazilərinin qorunmasına xüsusi diqqət yetirilir.

Siyasət seçimləri

Azərbaycanda və Ermənistanda sülh prosesini hədəf alan bir çox təşəbbüs mövcuddur. Münaqişə məktəbləri, yay düşərgələri və ya təlimlər də daxil olmaqla bütün bu təşəbbüslər əsasən siyasi birgəyaşayış, etimad və etibarın artırılması məsələlərini hədəfləyir. Ətraf mühit təhsili və ya iqlim uyğunlaşması məsələləri üzrə hər iki tərəfdən gəncləri və mütəxəssisləri cəlb edə biləcək heç bir proqram və ya layihə mövcud deyil. Beləliklə, ətraf mühit haqqında məlumatlılığı artıra biləcək bir neçə qeyri-rəsmi təhsil təşəbbüsünün başlamasını təklif edirik.

- **İqlim dəyişikliyinə uyğunlaşmaya xüsusi diqqət yetirərək idarəetmə planlaşdırmasını inkişaf etdirmək üçün sərhəd bölgələrinin və bələdiyyələrin texniki və institusional potensialının gücləndirilməsi**. Başqa sözlə, sərhəd bölgəsində yerləşən kəndlər və şəhərlər iqlim dəyişikliyinin təsirini azaltmaq üçün birgə erkən xəbərdarlıq sistemləri, fövqəladə hallar planları və texniki sənədlər hazırlamalıdırlar.

- **Ətraf mühit problemləri üzrə yay məktəbi**. Bu təşəbbüs universitetlərin müxtəlif fakültələrindən (əsasən coğrafiya, ətraf mühit, kənd təsərrüfatı və s.) tələbələri bir neçə həftə ərzində regionun ekoloji problemləri üzərində birgə işləməyə cəlb edə bilər. Tələbələr və mütəxəssislər birlikdə ümumi problemlərə baxa və həll yolları təklif edə, eləcə də mövcud problemlər üçün müxtəlif ssenarilər və ekoloji, sosial və iqtisadi risklərin qiymətləndirilməsini hazırlaya bilərlər.

- **Xaricdən onlayn modul**. Ətraf mühit məsələləri üzrə kurs, Azərbaycan və Ermənistan gənclərinin dünya birlikləri tərəfindən təklif olunan ekoloji problemləri və həll yollarını anlamaları üçün ABŞ və ya Aİ universitetlərindən biri tərəfindən təklif oluna bilər. Bu kurs bir semestr davam edə və universitetlər tərəfindən qəbul edilən kreditlər verə bilər.

- **Azərbaycan və Ermənistan arasında regional və dövlət tərəfdaşlıqlarının, institusional və hüquqi çərçivələrin, tədqiqat əməkdaşlığının və bilik idarəetmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi.** Buraya yağıntılar, daşqınlar, fırtınalar və quraqlıq kimi şiddətli hava hadisələri haqqında məlumatların toplanması daxil ola bilər. Həmçinin kənd təsərrüfatına və biomüxtəlifliyə təsir edən alp və subalp otlaqlarının azalması, əhali arasında yoxsulluq problemlərinin artması, eləcə də ekstremal hava hadisələrinin intensivliyinin və tezliyinin yüksəlməsi izlənilə bilər.

Tövsiyələr

Yuxarıda qeyd olunan bütün variantlar mümkün və həyata keçirilə bilən kimi görünür. Bununla belə, hər iki ölkə ətraf mühitlə bağlı münasibətlərini daha da möhkəmləndirməyə çalışmalıdır. Hər iki ölkənin iqlimə uyğunlaşma və ətraf mühit təhsili sahəsində müəyyən təcrübəsi var. Beləliklə, növbəti addım yerli siyasətləri bir-birinə uyğun şəkildə tənzimləyəcək birgə təşəbbüslər irəli sürmək ola bilər ki, bunlar da beynəlxalq təşkilatların diqqətini ayrıca ölkələrin deyil, bütövlükdə regionun diqqətini cəlb etməsinə qulluq edəcək. Bütün bu təşəbbüslər **2040-cı ilə doğru Region üçün Vizyon**un bir hissəsi ola bilər.

Qısamüddətli tövsiyə

- Birgə ətraf mühit təhsili təşəbbüsləri: Ətraf mühit problemləri üzrə yay məktəbi kimi resursların ayrılması və proqramların təşkili istiqamətində Beynəlxalq təşkilatlar, Ermənistan və Azərbaycan (və Gürcüstan) arasında əməkdaşlıq, qruplararası təması

təşviq etmək və qərəzləri azaltmaq üçün münaqişələrin həlli kimi sülh prinsiplərini irəli sürmək, dayanıqlı sülh üçün davamlı komanda işini və ortaq idarəetməni təşviq etmək. Bundan əlavə, bu, regional harmoniyaya doğru əməkdaşlıq, elmi əsaslı dialoq üçün məlumatlılıq, bilik və motivasiya yaratmaq üçün milli universitetlər tərəfindən tanınan transsərhəd ekoloji məsələlər üzrə akkreditə olunmuş semestrlik kurslara çevrilə bilər. Bundan əlavə, hər üç ölkədən tələbələrin birgə təhsil səfərləri etimadın qurulmasına və sərhədlərarası anlaşmaya xidmət edə bilər. Bu təhsil təşəbbüsü yalnız rəsmi təhsili deyil, həm də müvafiq nazirliklər, yerli hökumətlər, eləcə də yerli icmalar üçün təlim və seminarları əhatə edə bilər.

Uzunmüddətli Tövsiyələr

- Birgə İqlimə Uyğunlaşma Təşəbbüsü: Cənubi Qafqazın hər üç ölkəsi aşağıdakılara nail olmaq üçün İqlimə Uyğunlaşma Fondundan birgə qrantlar üçün müraciət edə bilər:

- Uzunmüddətli planlaşdırma və iqlim tədbirləri üçün texniki və institusional potensialın artırılması.
- Yaşıl iqtisadiyyata keçid;
- İki ölkənin sərhədi boyunca icmalar üçün uyğunlaşma təşəbbüslərinin həyata keçirilməsi və davam etdirilməsi, eləcə də, həll yollarının təkmilləşdirilməsi.

Bu maliyyələşdirmədən iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşmaya xüsusi diqqət yetirərək idarəetmə planlaşdırmasını inkişaf etdirmək üçün sərhəd bölgələrinin və bələdiyyələrin texniki və institusional potensialının gücləndirilməsi üçün istifadə edilə bilər.

- **Birgə ətraf mühit qrupunun yaradılması**: İkitərəfli ekoloji qrupların yaradılması və elmi məlumat və texnologiyaların mübadiləsi. Belə bir təşəbbüs ətraf mühitin bərpasına və iqlim dəyişikliyi problemlərinin həllinə töhfə verməklə yanaşı, millətlər arasında etimadı gücləndirmək istiqamətində də mühüm addım olacaq. Ekoloji təhsil, iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma sahələri ilə yanaşı, qarşılıqlı məsuliyyət, şəffaflıq və davamlı gələcəyə ortaq öhdəliyə əsaslanan yeni əməkdaşlıq formatının qurulması üçün neytral və birləşdirici platformaya çevrilə bilər.

LINKS Avropa Fondu haqqında

LINKS Avropa Fondu 2019-cu ilin fevral ayında Avropa sülhü və təhlükəsizliyi, eləcə də Avropa İttifaqının Şərq və Cənubdakı qonşu regionlarla əlaqələri ilə bağlı bir sıra təşəbbüslər və layihələr üçün Avropa bazası yaratmaq və gücləndirmək məqsədilə yaradılmışdır ki, bunlardan bəziləri 1997-ci ildə Londonda təsis edildiyi vaxtdan bəri LINKS şəbəkəsinin işinin əsasını təşkil etmişdir.

Əsas ofisi sülh və ədalət şəhəri olan Haaqada yerləşən LINKS Avropa öz hədəflərinə çatmaq üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə edir. Bunlar ənənəvi dialoq metodologiyalarından tutmuş innovativ etimad quruculuğu tədbirlərinə, tədqiqat, təhlil, təbliğat və ünsiyyət üçün ən yeni vasitələrə qədər dəyişir.

Biz müxtəlif kontekstlərdə sülh üçün işləmək, onu qurmaq və qorumaq üçün vacib bir vasitə kimi etimad quruculuğu tədbirləri haqqında düşüncəmizi inkişaf etdirməyə davam edirik. Beynəlxalq münasibətlərdə aktual məsələlər barədə daha yaxşı məlumatlılıq yaratmaq üçün çalışırıq. Məlumatlı vətəndaşların dezinformasiya və ya populizmin qurbanı olma ehtimalı daha azdır. Ehtiyac olduqca, fərqli fikirlərin səsləndirilə və müzakirə edilə biləcəyi təhlükəsiz bir məkan da təklif etməyə çalışırıq.

Ətraflı məlumat üçün
www.links-europe.eu
vebsaytına keçid edə
bilərsiniz.

office@links–europe.eu ilə
əlaqə saxlayın

LiNKS Europe

Fluwelen Burgwal 58
2511CJ Haaqa,
Hollandiya

Lange Voorhout 43
2514 EC Haaqa,
Hollandiya